

Župna crkva Sv. Ivana Krstitelja u Svetom Ivanu Žabnu

ZORISLAV HORVAT
Zagrebačka 17
HR – 10 340 Vrbovec

Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno/Received: 3.12.2016.
Prihvaćeno/Accepted: 15.12.2016.

Crkva Sv. Ivana Krstitelja u Svetom Ivanu Žabnu prvi put se u povijesnim izvorima spominje početkom 14. stoljeća, a tijekom vremena je doživjela mnoge promjene, sve do današnjih dana. U tekstu je predstavljen kritički pregled tijeka njezinih gradnji i pregradnji. Na osnovi sagledavanja njezinih arhitektonskih elemenata, kao i dostupnih kartografskih izvora, autor iznosi tezu o prvobitno građenoj skromnoj građevini, vjerojatno romaničkog tlocrta, nakon mongolske provale u 13. stoljeću. Indikativno je da je i samo naselje najčešće nazivano Sveti Ivan, rjeđe Sveti Ivan de Sabnicia ili Sabnicza. U 15. stoljeću, ali i kasnije, slijede nove izgradnje ili obnove ovog sakralnog objekta, redovito u skromnijim rješenjima što nam govori i o konstantno nedostatnim izvorima financija. Tek u 18. stoljeću dolazi do većih zahvata, te crkva, kao i brojne druge u to vrijeme, poprima barokizirana obilježja.

Ključne riječi: sakralna arhitektura, romanika, gotika, barok, crkva sv. Ivana Krstitelja, Sveti Ivan Žabno

Uvod

Nevelika crkva Sv. Ivana Krstitelja u Žabnu imala je više nego zanimljivu povijest, a možda i pretpovijest: mjesto je čini se bilo nastanjeno još u rimsko doba. Prometnice su mogle biti razlogom što se ovdje, u kraju koji se nazivao *Sabnicia*, dosta rano pojavilo naselje, a s njim i crkva, posvećena sv. Ivanu Krstitelju. Zanimljivo da se u onovremenim ispravama naselje uglavnom nazivalo Sv. Ivan.

Začudo, crkva Sv. Ivana Žabno često je bila predmetom interesa suvremenika, opisivana i publicirana od više naših autora. Pa ipak, još je dosta neobjašnjenih – nesagledanih činjenica, vezanih uz crkvu, pa i samu okolicu: objašnjenja se često međusobno pobijaju. Čini se da su prvi bili Zvonko Lovrenčević i Mladen Medar, koji su u kraćem tekstu opisali tada, 1970. g., otkrivene srednjovjekovne slojeve zidova broda crkve.¹ Još je sažetiji bio Ž. Demo, koji se detaljnije bavio rimskim i keltskim novcima, pa ipak usput opisuje otkrivanje temelja zida broda: oni su bili jako plitki, tek tri reda opeka!² Zatim slijedi

M. Kruhek,³ opisujući povijesne činjenice, prije svega u 16. i 17. st., u doba osmanlijskih ratova. A. Šramek⁴ i R. Pavleš⁵ donose još neke dodatne podatke kako o samom mjestu tako i o župnoj crkvi. Katarina Horvat-Levaj pristupa crkvi Sv. Ivana Krstitelja sa stajališta povijesti umjetnosti.⁶ U posljednje su se vrijeme javili S. Kožul i Ć. Petešić. Kožul je iznio opće podatke koji su mu bili dostupni i koje je mogao prikupiti što na terenu, a što u izvorima.⁷ Ć. Petešić se prihvatio pisanja monografije, ne samo o crkvi Sv. Ivana Krstitelja, već i cijele župe.⁸ Monografija je nastala nakon višegodišnje obnove crkve (1988.-1997.), koristeći Župnu spomenicu, povijesne

1 Zvonimir Lovrenčević, Mladen Medar, Gotika u Bilogori, *Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske*, 2, Zagreb, 1977., str. 44–60.

2 Željko Demo, Prilog topografiji križevačke regije, *Križevački zbornik*, II, Križevci, 1982., str. 75–92.

3 Milan Kruhek, *Krajiške utvrde i obrana Hrvatskog kraljevstva tijekom 16. stoljeća*, Zagreb, 1991.; Isti, Križevačka tvrđava i utvrde Križevačke kapetanije, *Povijesni prilozi*, 20, Zagreb, 2001., str. 87–130.

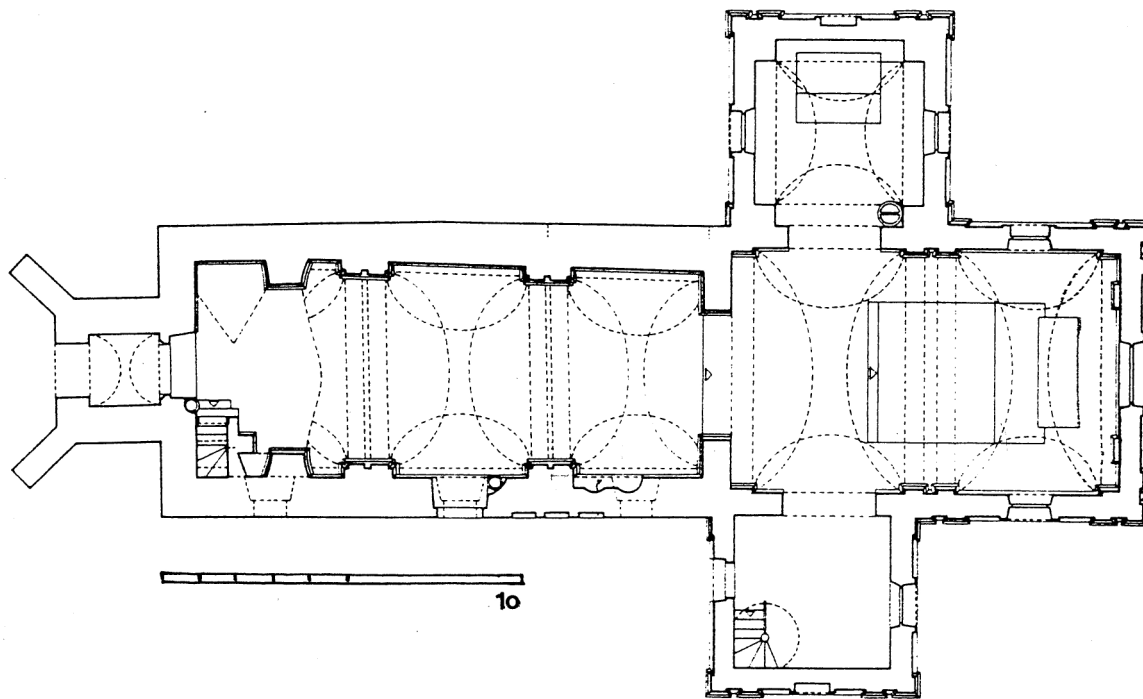
4 Antun Šramek, *Slike iz prošlosti – Sveti Ivan Žabno i okolica*, Sveti Ivan Žabno, 1995.

5 Ranko Pavleš, Srednjovjekovna topografija Cirkvene, Žabna i njihove okolice, *Cris*, 11/1, Križevci, 2009, str. 17–29.

6 Katarina Horvat-Levaj, Sakralna arhitektura – Sv. Ivan Žabno, u: *Umjetnička topografija Hrvatske – Križevci, grad i okolica*, Zagreb, 1993., str. 247–351.

7 Stjepan Kožul, *Sakralna umjetnost bjelovarskog kraja*, Zagreb, 1999.

8 Ćiro Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, Zagreb, 1998.

Sl. 1 Župna crkva Sv. Ivana Krstitelja u Žabnu, tlocrt (crtež: D. Stepinac, u: K. Horvat-Levaj 1993: 370)
Fig. 1 St. John the Baptist Parish Church in Žabno, layout (drawing: D. Stepinac, in: K. Horvat-Levaj 1993: 370)

Sl. 2 Župna crkva Sv. Ivana Krstitelja u Žabnu, pogled od jugoistoka (foto: T. Tkalčec, 2016.)
Fig. 2 St. John the Baptist Parish Church in Žabno, southeast view (photo: T. Tkalčec, 2016)

izvore kao i zapise Vladimira Šubata, rođenog Žabnjanca, koji je pomagao u vođenju obnove crkve. Gospodin Šubat je pravnik s crkvenim školovanjem, koji je brinuo oko organizacije te i zapisivao događaje, vezane uz obnovu. Petešićeva monografija je autoru mnogo pomogla u pisanju ovih redaka. Još nam je spomenuti dva autora, koji su se Svetim Ivanom u Žabnu bavili iz ponešto drukčijih kutova gledanja: to su Mirela Slukan-Altić i Zdenko Balog: prva, proučavajući zemljopisne datosti Sv. Ivana Žabna i okolice kao i stare zemljopisne karte,⁹ dok je Z. Balog iskoristio nalaz kamena svodnog rebra u svetištu crkve, dovodeći crkvu Sv. Ivana u vezu s potkalničkom grupom gotičkih crkava s kvadratnim svetištima.¹⁰

Opis župne crkve Sv. Ivana Krstitelja u Svetom Ivanu Žabnu

Današnje stanje

Crkva Svetog Ivana Krstitelja smještena je na ponešto uzdignutu terenu uz križanje cesta Zagreb – Bjelovar – Križevci, okružena parkom. Tlocrt je crkve latinski križ iste širine broda i svetišta, dok su postrance kapela Presvetog Srca Isusova i katna sakristija (sl. 1, 2). Crkva je oštro podijeljena na stariji brod i recentno svetište s kraja 19. st. Pred zapadnim se pročeljem uzdiže zvonik, poduprt kontraforima. Unutrašnjost crkve je svodena, u brodu baroknim, a u svetištu recentnim svodom, koji je replika onoga u brodu. U brodu, ispod zvonika, smješteno je pjevalište.

Sl. 3 Svetište, građeno 1888. godine, pogled sa sjeveroistoka
(foto: T. Tkalčec, 2016.)

Fig. 3 Sanctuary, built in 1888, northeast view (photo: T. Tkalčec, 2016)

9 Mirela Slukan-Altić, Sv. Ivan Žabno uoči ukidanja Varaždinskog generalata, *Cris*, 5/1, Križevci, 2003., str. 7–15.

10 Zdenko Balog, *Križevačko-kalnička regija u srednjem vijeku*, Križevci, 2003.

O vanjskom izgledu napomenimo samo to da je i izvana razvidna podijeljenost na dva dijela, na onaj iz kraja 19. st. (svetišta, kapele i sakristije), te noviji, čije oblikovanje potječe iz devedesetih godina 20. stoljeća (sl. 3).

Povijesni podaci

Neki od autora povezuju nastanak crkve Sv. Ivana Krstitelja s Iaxom, županom Križevačke županije tijekom 13. st., jer ga se 1343. godine spominje – u trećem koljenu – kao Iaxa iz Svetog Ivana, u prijepisu isprave kralja Bele IV. iz 1228. godine Čazmanskog kaptola, koja je izdana 1323. godine.¹¹ Dakle, može se zaključiti da je Sv. Ivan izgrađen između 1225. i 1323. godine. Međutim, kapela Sv. Ivana javlja se i u ispravi kojom je zagrebački biskup Stjepan II. 1232. godine utemeljio Čazmanski kaptol:¹² ondje se spominje posjed Sabnica (ne i Sabno, Žabno!), a zatim, dosta dalje, i kapela Sv. Ivana i Sv. Martina. Buturac u svome radu o Čazmanskome kaptolu spominje kapelu Sv. Ivana, ali je ona u Čazmi.¹³ Dakle, to su dvije različite kapele Sv. Ivana.

Važan je spomen župne crkve u *Sabnichu* 1334. godine Ivana arhidakona Goričkog.¹⁴ Crkva se ponovo spominje 1364. godine po nasilju nekog Stjepana, sina Pavlova, nad plemićima svetoivanjskog posjeda, pri čemu je stradala i župna crkva Sv. Ivana. Tijekom 14. i 15. st. Sveti Ivan se kao ime javlja u više navrata, pa i retrogradno, ali za sada ne bismo išli dalje od te konstatacije.

Ovaj je kraj i u 12. st. pa i nadalje zvan *Sabnichu* (*Sabnicza*), tj. Žabnica, pa je tu i više plemića imalo posjed *de Szabnichu*. Tuda je tekao i potok istog imena koji se i danas tako zove. Treba još dodati da se nešto južnije od Sv. Ivana nalazi selo Žabnica, no ondje nema ni crkve ni kapele imena Sv. Ivana¹⁵. Žabno se, kao dio imena današnjeg Svetog Ivana Žabna, javlja dosta kasnije, prema analizi Ć. Petešića, 1738., 1744., 1753.: *in Sabno*. Čini se da se današnji Sveti Ivan Žabno uglavnom spominjao kao Sv. Ivan i St. Johan, a rjeđe kao Sv. Ivan Sabnicza. St. Johan nalazimo na karti G. Angielinija iz doba oko 1566. godine¹⁶ (sl. 4), pa i na Glavaševoj karti.

11 Ante Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, Zagreb, 2001., na str. 68–72.

12 Gulin, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli*, na str. 71–72.

13 Josip Buturac, *Iz povijesti Čazmanskog kaptola*, u: *Čazma 1226-1976*, Zagreb, 1979., str. 65–80, na str. 71–72.

14 Josip Buturac, *Popis župa zagrebačke biskupije 1334. i 1501. godine*, u: *Starine JAZU*, knjiga 59, Zagreb, 1984., str. 43–107.

15 Dodajmo, da se na staroj austrijskoj karti „specijalki“, Žabnica zove Žavnica.

16 Ljudevit Krmpotić, *Izvjestaji o utvrđivanju granica Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. st.*, Hannover-Karlobag-Čakovec, 1997., karta 131, na str. 205.

Sl. 4 Karta sjeverne Hrvatske, detalj okolice Križevaca: na karti označen Sv. Ivan /Žabno/ - S. Ioane (detalj karte Hrvatske G. Angielinija, preuzeto iz: Krmpotić 1997: 205, karta 131 – OENB Cod. 8609, fol 2)

Fig. 4 Map of Northern Croatia, detail of the area around Križevci: Sv. Ivan /Žabno/ indicated on the map – S. Ioane (detail from G. Angielini's map of Croatia, taken from: Krmpotić 1997: 205, map 131 – OENB Cod. 8609, fol 2)

Sl. 5 Unutrašnjost župne crkve Sv. Ivana Krstitelja, pogled prema svetištu: zapis iz 1633.–1634. nalazi se iza lijevog bočnog oltara (foto: T. Tkalčec, 2016.)

Fig. 5 St. John the Baptist Church interior, view towards the sanctuary: inscription from 1633/1634 is located behind the left lateral altar (photo: T. Tkalčec, 2016)

Vrlo je dirljivo pismo župnika Fabijana papi Eugenu IV. 1437. godine, kojim je tražio oprost vjernicima, koji pomognu u gradnji nove crkve Sv. Ivana Krstitelja u Žabnici.¹⁷ Latinski tekst glasi: *quod dicta ecclesia est penitus rupta nec valet alio modo edificari in contrarium fecientibus non obstantibus quibuscumque*. Hrvatski prijevod bi glasilo: *...naime da je spomenuta crkva posve ruševna i ne bi je bilo vrijedno na neki način obnoviti, dapače bila bi smetnja bilo kome, koji bi je htio izgraditi*¹⁸.

Ovaj izuzetno vrijedan dokument mnogo pomaže u rješavanju života crkve Sv. Ivana, ali otvara i nova pitanja.

Kraj 15. - početak 16. st. bilo je ključno razdoblje za daljnji život čitavog ovog kraja: osmanska je agresija učinila to da je bogati i napredan kraj zamro, ostao bez ljudi, a sela i gradovi - *villa et oppida* – su nestali. Nakon osvajanja Slavonije 1525. godine nastavlja se ova ofenziva na

slavonske gradove.¹⁹ Godine 1532. osmanska vojska pri povratku s neuspješna opsjeđanja Kisega, pustoši sela oko Čazme i Dubrave. Godine 1538. Turci su provalili u kraj oko Križevaca, uz mnoge žrtve, pa se opet ove turske provale ponavljaju 1540. godine kad se zagrebački biskup žali da su se kmetovi pred Turcima razbježali.²⁰ Ulama-beg i Malkoč-beg pustoše okolicu Dubrave i Ivanića 1552. godine. U svim tim događanjima morala su stradati i sela oko Križevaca i Čazme: župna je crkva Sv. Ivana mogla biti

17 Andrija Lukinović, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije, Sv. VI., godine 1421-1440*, Zagreb, 1994., doc. 481 na str. 510.

18 Ovom prigodom zahvaljujem kolegi Milanu Kruheku na prijepodu teksta.

19 Josip Adamček, *Vlastelinstva Čazma, Ivanić i Dubrava u srednjem vijeku*, u: *Čazma 1226–1976*, Čazma, 1979., str. 81-112, na str. 110.

20 Adamček, *Vlastelinstva Čazma, Ivanić i Dubrava*, str. 110; Josip Buturac, *Regesta za spomenike Križevaca i okoline 1134-1940*, Križevci, 1991., na str. 38, br. 117.

spaljena, ako već ne i porušena. U nedavnim radovima na obnovi crkve Sv. Ivana pronađeni su u potkrovlju tragovi gorenja, iako u ovom trenutku ne možemo biti sigurni je li to trag gorenja iz 1532. g. ili nekog drugog vremena.²¹

Tijekom 16. st. Sv. Ivan se spominje kao omanja utvrda, stražarnica u sustavu granične obrane.²² Na karti Slavonije G. Angielinija iz 1566. godine²³ nalazimo Sv. Ivan, prikazan kao omanje mjesto, sa zvonikom – iako to može biti tek shematski prikaz (sl. 4). U svakom slučaju, u popisu župa Zagrebačke biskupije Kalničkog arhiđakona iz 1574. godine za župu Sv. Ivana u Žabnici piše *vacat* (napuštena je), iako 1577. godine u Sv. Ivanu ipak postoji manja utvrda.²⁴ Međutim, godine 1586. među utverdama u Koprivnici, Križevcu, Gradecu itd., koje je trebalo obnavljati – Sv. Ivana nema.

Do preokreta dolazi početkom 17. st.; poslije krajiških ofanzivnih napada i obrane Siska, Turci napuštaju Čazmu i Moslavinu i okolni kraj dobiva mogućnosti oporavka.²⁵

Osnivanjem Križevačke kapetanije početkom 17. st.²⁶ Sveti Ivan (Sabnicza) postaje središte vojvodstva, a očito je da se tom prigodom obnavlja i stara župna crkva Sv. Ivana. Karakterističan je zapis na plohi zida sa sjeverne strane njegova trijumfalnog luka (sl. 5):

1 . 6 . 3 . 4
F R W W
M H .
(I H S)
A : D O M I N O
. 1 . 6 . 3 . 3 .
I C ²⁷

Reorganizacija Križevačke kapetanije 1630. godine spominje kapetana Rajaka Franiševića;²⁸ nisu li njegovi inicijali F.R.? S obzirom na krajišku vojnu organizaciju, koja je imala patronat nad župnom crkvom Sv. Ivana u Sabniczi, moguće su te godine označavale i neke radove na njezinoj obnovi. No, to obnavljanje župne crkve u Sabniczi odvijalo se ipak uz svakodnevnu prijetnju prodora turskih martologa. Turski su martolozi 1621.

godine ...*nanijeli štetu...posebno selima Klokočevac, Plavnice, Domanjkuš, Plavnice, Sveti Ivan (Sabno), Topolovec...*²⁹

O tome da je župa u Sv. Ivanu mogla djelovati, imamo potvrdu u činjenici da je na sinodi u Zagrebu 1669. godine bio nazočan i Nikola Vrabec, župnik u Sv. Ivanu u Žabnici (*in Sabnicza*).³⁰

Protjerivanje Turaka i oslobođenje Slavonije od njihove okupacije krajem 17. st. pokrenulo je i daljnju obnovu župne crkve Sv. Ivana u Sabniczi – sad se već javlja i novo ime – Sabno, tj. Žabno. Godine 1704. ponovo počinju vizitacije župne crkve Sv. Ivana, pa su naročito učestale do iza sredine 18. st. Važno je da se u vizitacijama uvijek opisuju novosti na crkvenoj građevini i na opremi unutrašnjosti. Navedimo značajnije građevne novosti na crkvi Sv. Ivana.³¹

Godina 1704.: Vizitator Pucz opisuje stanje crkve, koja je pod patronatom križevačkog pukovnika: crkva ima dobar krov te tabulat u svetištu i u brodu. Svetište ima dva, a brod tri prozora. Ulaz je na zapadu, a iznad ulaza zvonik – kula (? - Z. H.) i pod njegovim svodom prostor za više zvona. Iznad ulaza je i pjevalište, umjetničke izrade, oslikano raznim bojama. Dalje se nabroja inventar crkve: oltari, propovjedaonica, krstionica itd. *Na sjevernoj strani drvena (!) sakristija, s malim i slabim tabulatom.*

Godina 1706.: U crkvi postoji kripta za sahranu svećenika. Detaljno su opisani oltari.

Godina 1707.: Vizitator navodi da crkva ima jedno zvono teško 120 libri, a dalje slijedi opis oltara. Pjevalište je *umjetničke izrade* (vjerojatno drveno).

Godina 1714.: Opisuje se drveno svetohranište.

Godina 1720.: Nabavljeno je još jedno zvono. U svetištu je na južnoj strani otvoren dugi (visoki?) uski prozor sa željeznom rešetkom te je ostakljen; isti su takvi i prozori broda. Važna je konstatacija da su u južnom zidu broda otvorena (nova?) vrata. Dalje slijedi opis oltara i njihovih ukrasa – kipova i slika.

Godina 1729.: Nastavlja se s opisom promjena na oltarima. Bitna je novina da je umjesto drvene sakristije na južnoj strani broda izgrađena nova sakristija, desno od novog, južnog ulaza u crkvu. Ova vizitacija bilježi da je prije tri godine, tj. 1726., obnovljeno krovništvo crkve. Poseban je problem zvonik, koji je oštećen te ga treba popraviti.

Godina 1744.: Vizitacija bilježi povišenje zvonika Sv. Ivana, s *doličnom kupolom*: vjerojatno je to barokna

21 Petešić, *Župa sv. Ivan Žabno*, str. 88.

22 Kruhek, *Križevačke utvrde i utvrde Križevačke kapetanije*, str. 106 i 108.

23 Krmpotić, *Izvjestaji o utvrđivanju Hrvatskog kraljevstva od 16. do 18. st.*, str. 205, slika 131.

24 Kruhek, *Križevačke utvrde i utvrde Križevačke kapetanije*, str. 104.

25 Milan Kruhek, *Granice Hrvatskog kraljevstva u međunarodnim ugovorima, Povijesni prilozi*, 10, Zagreb, 1991., str. 39–79, na str. 48.

26 Hrvoje Petrić, *O Križevačkoj nadkapetaniji u 17. st.*, *Cris*, 5/1, Križevci, 2005, str. 36–45, na str. 41.

27 Kožul, *Sakralna umjetnost Bjelovarskog kraja*, str. 46.

28 Petrić, *O Križevačkoj nadkapetaniji u 17. st.*, str. 41–43.

29 Stjepan Kožul, *Povijest župe Nevinac*, Zagreb, 1989., na str. 24.

30 Janko Barle, *Imena svećenika prigodom zagrebačke sinode godine 1669.*, u: *Katolički list*, 6, Zagreb, na str. 66.

31 Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, str. 63–64.

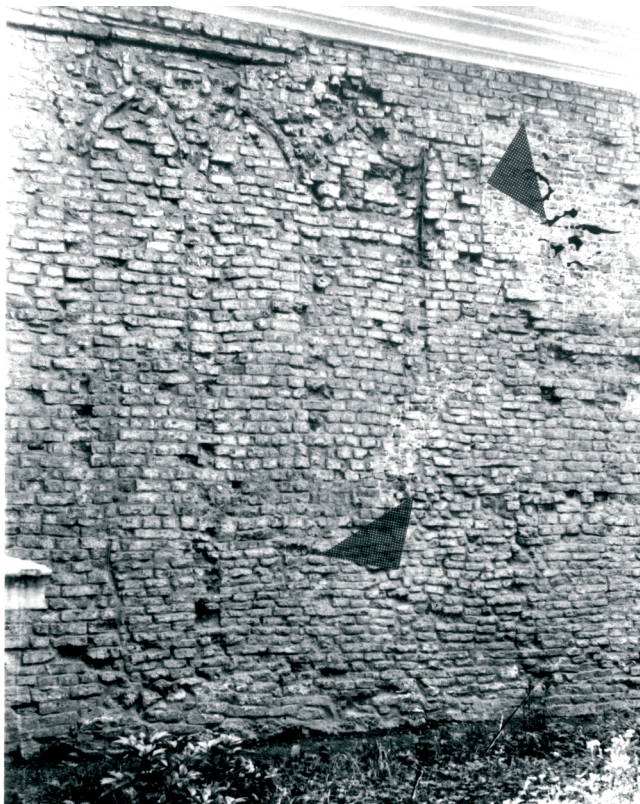
Recentni radovi s analizom izvornih struktura i gradnji

Tu sad dolazimo do najnovijih događanja na crkvi Sv. Ivana u Žabnu, koji su značajno utjecali na izgled crkve i na naša saznanja o njoj: to su obnova pročelja i izvedba hidroizolacije tijekom 1969.-1970. g. te obnova 1988.-1997. godine.

Svaki od ovih radova zaslužuje opširniji opis, pri čemu su nalazi ispod žbuke dali mnoge odgovore i objašnjenja iz povijesti crkve i župe, no isto su tako otvorena i nova pitanja te potreba za daljnjim istraživanjima.

Radovi na župnoj crkvi Sv. Ivana Krstitelja u Sv. Ivanu Žabnu 1969.-1970. godine

O ovim radovima Ž. Demo kratko piše 1982. godine: *U Žabnu 1970. godine prilikom prepravljivanja sjeverne fasade sv. Ivana otkriven je zid, načinjen od rimske opeke (sic! - Z.H.). Poslije ovih zahvata zid je ostao otkriven te ga se danas može vidjeti... Prilikom drenaže zemljišta ustanovljeno je da temelj sjeverna zida crkve čine samo tri reda opeka, koji su položeni na šutu. Na dubini od oko 70-tak cm nađen je kameni tarac. Čini se da su kod gradnje srednjovjekovne crkve upotrebljeni zid ili građevinski elementi nekog rimskog*

Sl. 7 Dio sjevernog pročelja broda crkve, otkriven prigodom radova 1970. godine (foto: Z. Horvat, 1972.)

Fig. 7 Part of the nave's northern façade, discovered during the works in 1970 (photo: Z. Horvat, 1972)

Sl. 8 Sjeverno pročelje broda danas, nakon obnove 1988.-1997. godine (foto: T. Tkalčec, 2016.)

Fig. 8 Current appearance of the nave's northern facade, after the reconstruction that lasted from 1988 to 1997 (photo: T. Tkalčec, 2016)

objekta. Prije restauratorskih radova uz sjeverni zid crkve nađen je jedan primjerak rimskog novca (sestercij).³⁸ Zid kojeg Demo 1982. godine navodi vidljivim, danas se ne može vidjeti jer je prežbukano 1992. godine (sl. 7).

Neprilika sa zidovima crkve Sv. Ivana je visok stupanj vlage, naročito onih najnovijeg dijela crkve, građene 1888. i 1892. godine.³⁹ Vlaženje se riješilo vodoravnim sječanjem zida uz temelje i ulaganjem hidroizolacijskog sloja.

Prema pisanju Ć. Petešića, godine 1969. započelo se s obnovom pročelja župne crkve Sv. Ivana Krstitelja: tada je otkriveno pet gotičkih prozorskih (!? - Z.H.) lukova i dobar dio njegova donjeg dijela, od originalne rimske cigle.⁴⁰ Na zidu su vidljive mnoge promjene i popravci (sl. 7). Sjeverni je zid prigodom opsežne obnove crkve 1988.-1997. g. prežbukano i „ukrašen“ kamenim okvirima, imitirajući gotiku prema Bolleovim profilima na zagrebačkoj katedrali (sl. 8). Da bismo saznali ne tako davni izgled pročelja broda crkve, ostaje nam jedino pogledati starije fotografije.

Ovom nas prigodom zanima sve žiđe broda, koje se sastoji od više segmenata, po duljini i po visini, očito prema odgovarajućim fazama gradnje. Za sjeverne i južne zidove broda, segmenti bi bili sljedeći, gledajući od njihove istočne strane:

- a) istočni segment oba podužna zida broda;

38 Demo, Prilog topografiji Križevačke regije, str. 79.

39 Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, str. 101-105.

40 Isto, str. 86-87.

- b) zapadni segment oba podužna zida broda;
- c) zapadni – pročelni zid;
- d) zvonik pred zapadnim pročeljem – donji dio;
- e) zvonik pred zapadnim pročeljem – gornji dio;
- f) trijumfalni luk sa spojem na svetište.

a) Istočni dio sjevernog i južnog zida

Ovaj je segment najstariji dio crkve i na njemu su očite bar dvije faze gradnje, ne računajući one krajem 15. - početkom 16. st. Donji dio, temeljen „na tri reda opeka“ do visine oko 1.6-2,0 m, zidan je razlomljenom opekam, dosta nevjesto. U tom se dijelu nazire i zazidani segmentni nadvoj niše vrata, koja su vodila iz broda u sakristiju.⁴¹ Dotaknimo se ovdje i pitanja rimskih opeka. Neki od starijih autora izričito spominju rimski zid, dok Šubat sumnja: *Neki kažu da su to rimske opeke...* Pisac ovih redaka pak smatra da ondje ima rimskih opeka, uglavnom ulomaka, međutim to ne može biti rimski zid, kao ostatak neke rimske građevine. I uz to, zid je bio prilično oštećen i popravljan, tako da još uvijek može postojati zrno sumnje. Ova donja trećina istočnoga segmenta sjevernog zida očito je ostatak prvotne crkve, za koju je Sveti otac papa Eugen IV. dozvolio oprost za one koji budu pomagali u gradnji nove crkve.

Gornje dvije trećine zida ovog segmenta nekad je ukrašavalo pet slijepih niša – bez prozora, s gotičkim nadvojima, već nešto boljeg zidanja (sl. 7). Iza pete, najzapadnije niše, na udaljenosti od 50 do 60 cm, gore je vidljiva okomita crta, koja može biti da je kraj rizalitne istaknutosti dijela pročelja sa slijepim nišama (sl. 8). Tek nakon 220 cm, utvrđeno je kasnije produljenje broda, dakle tu je i kraj starijeg broda, kojeg je recentna obnova pročelja označila okomitom crtom, urezanom u žbuku pročelja.⁴² Ostavljena je tek ploha, veličine 120/60 cm, vidljivih „dersovanih“ opeka, koje su očito srednjovjekovne, dosta nepravilne, tj. deformirane pečenjem; veličina je opeka 6/18/36 cm (sl. 9). Piscu ovih redaka se ne čini da su rimske, jer ovakav format opeka nalazimo i u drugoj polovini 15. st.⁴³

Lijeva strana sjevernog zida, nekada spojena na istočni dio crkve s apsidom (ili svetištem), danas je pokrivena zidom recentne kapele Presvetog Srca Isusova (sl. 1), no o tome malo kasnije.

Južni zid je manje-više preslikana situacija sjevernog, uz bitnu razliku: ondje su na pročelju sačuvane samo tri

Sl. 9 Uzorak srednjovjekovnog zidanja opekama – vjerojatno druga polovina 15. st. - prezentacija prigodom radova na pročelju 1986.-1997. (foto: T. Tkalčec, 2016.)

Fig. 9 Medieval bricklaying pattern – probably second half of the 15th century – presentation during the execution of works on the facade from 1986 to 1997 (photo: T. Tkalčec, 2016)

niše, od kojih je ona srednja imala gotički prozor, kasnije zazidan (sl. 10, 11). Na starom snimku iz 1970. godine također je vidljiv rub – vjerojatnog - rizalitnog podebljanja sa slijepim nišama, a recentna okomita crta odgovara onoj na sjevernom pročelju. Dakle, može se smatrati da je tu bio jugozapadni (i sjeverozapadni) ugao starije crkve iz 15. st., a produljenje prema zapadu da je djelo već početka 16. st.

Osim ovog omanjeg gotičkog prozora, koji je zazidan, pa nije moguće sagledati sve njegove značajke, vjerojatno je, desno od rizalitnog podebljanja zida, moglo biti još jedno ovakvo rizalitno podebljanje s još jednim prozorom, no o rekonstrukciji malo dalje.

Sl. 10 Južno pročelje broda - stanje prigodom radova 1969.-1970.: u srednjoj se niši vidi zazidani gotički prozor (preuzeto iz: Lovrenčević, Medar 1977: 54)

Fig. 10 The nave's southern facade – state during the execution of works from 1969 to 1970: the contours of a bricked up Gothic window are visible in the middle niche (taken from: Lovrenčević, Medar 1977: 54)

41 Danas još ne znamo je li na tom mjestu nekada postojala i srednjovjekovna – zidana – sakristija.

42 Petešić, Župa Sv. Ivan Žabno, str. 103.

43 Zorislav Horvat, Opeke u srednjovjekovnim gradnjama u okolici Bjelovara, u: *Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, 20, Zagreb, 2003., str. 145–162, na str. 158.

Sl. 11 Južno pročelje broda (detalj) nakon radova 1969.-1970.:
uočiti da tada prozor ima polukružni nadvoj, za razliku od istog
prozora na slici 10 (foto: Z. Horvat, 1972.)

*Fig. 11 The nave's southern facade (detail) after the execution of works
from 1969 to 1970: notice that the window has a semi-circular lintel,
in contrast to the one in figure 10 (photo: Z. Horvat, 1972)*

Sljedeća faza – ona početkom 16. st. - vjerojatno je prigodom produljenja zazidala stariji, zapadni prozor i izvela novi u novom zidu. Prozor na istočnoj strani mogao je biti negiran prigodom izvedbe novog svetišta.

Kod južnog zida broda Petešić je donio zanimljivu primjedbu V. Šubata: *Gornji dio južnog zida broda crkve ima uzlaznu kosinu, koja počinje na visini od jednog metra kod trijumfalnog luka, te uzlazno ide pedesetak centimetara iznad sedilija i zalazi u zaleđe spomenutog (baroknog – Z.H.) pilastra. To je i razmeđe dvaju posve konstruktivno građevinski različitih dijelova zida. Gornji je dio zida neravan, gotovo zidarski nestručno, brzopleto sazdan od opeka i komada opeka posve druge debljine i formata.*⁴⁴ Razlika gradnje ova dva dijela zida upućuje ih na zaključak: *Dogradnji gornjeg dijela... prethodilo (je) rušenje ili razaranje* – kako Petešić citira Šubatov tekst.⁴⁵ Stara fotografija uz članak Lovrenčevića i Medara⁴⁶ (sl. 10) zaista pokazuje grubu površinu pročelja, iako su gotički slijepi lukovi vrlo pravilni: moguće je površina takva zbog naknadnog obijanja fasadne žbuke.

44 Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, str. 103.

45 Isto.

46 Lovrenčević, Medar, *Gotika u Bilogori*, str. 51–52.

Sl. 12 Južno pročelje nakon obnove 1988.-1997.: uočiti promjenu
izgleda slijepih niša (foto: T. Tkalčec, 2016.)

*Fig. 12 Southern façade after the reconstruction from 1988 to 1997:
notice the change in the appearance of blind niches
(photo: T. Tkalčec, 2016)*

No, tu je još jedna činjenica: ubacivanje prozora i južnog ulaza 1720. godine zahtijevalo je dosta rušenja, što je moglo biti problem za – vjerojatno – nedovoljno stručne izvođače onog doba. Umjesto malih, još gotičkih prozora, otvoreni su nešto veći, *uski i dugački* prozori 1714. godine.⁴⁷ Barokni su prozori oveći, pravokutna svijetla otvora i vjerojatno su zadržali – približni – položaj zatečenih prozora. Ovakvi su prozori još postojali oko 1970. godine, što je vidljivo na Lovrenčevićevoj fotografiji južnog pročelja (sl. 10), no čini se da su ih prigodom te obnove preoblikovali, dodavši im polukružni nadvoj, valjda da ih približe onima iz doba gradnje novog svetišta 1888. godine (sl. 11, 12).

Kod ovog segmenta južnog zida broda još je jedna pojedinost o kojoj treba nešto reći: na unutrašnjoj je strani otkrivena trostruka sedilija, izvedena zidarskom tehnikom (sl. 13). Danas nam je nepoznato njezino izvorno oblikovanje, s obzirom da je recentno obrađena žbukom, vjerojatno prema zamisli poslovođe i nadzorne službe koja nije ostavila nikakvu dokumentaciju o tom nalazu.

b) Zapadni segmenti sjevernog i južnog zida broda

Prigodom recentnih obnavljanja pročelja, utvrđeno je da su zapadni segmenti zidova broda zidani opekama na temeljima od kamena lomljenjaka, odlične čvrstoće.⁴⁸ S obzirom da zvonik nije bio izgrađen u potpunosti, nego tek u 18. st., moguće je i da zapadni segmenti oba novija zida broda nisu bili u potpunosti izvedeni

47 Vizitatorova napomena o „uskim i dugačkim“ prozorima, prema Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, str. 64.

48 Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, str. 103.

Sl. 13 Sedilija u južnom zidu broda, tik uz trijumfalni luk, otkrivena prigodom nedavnih radova na obnovi crkve. Trećina sedilije je pokrivena baroknim pilastrom tijekom 18. st. (foto: T. Tkalčec, 2016)

Fig. 13 Sedilia in the southern wall of the nave, next to the triumphal arc, discovered during the execution of recent works on the church's reconstruction. One third of the sedilia were covered by a Baroque pilaster during the 18th century (photo: T. Tkalčec, 2016)

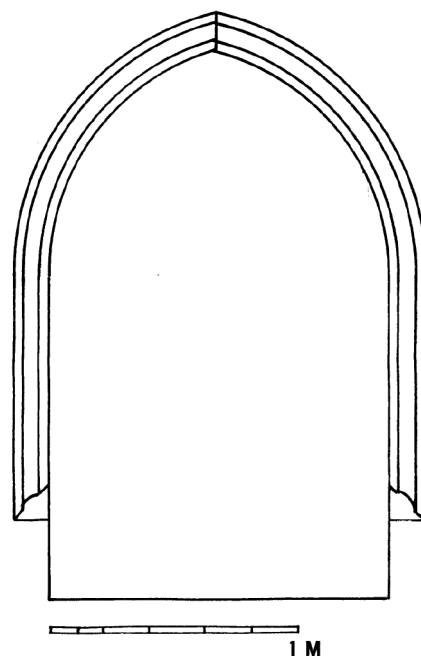
do vrha, pa se onda postavlja pitanje je li i krov bio na svom mjestu, odnosno je li ova faza gradnje uopće bila dovršena.

I na kraju opisa sjevernog i južnog zida broda treba još dodati da je njihov vrh zasigurno bio preoblikovan, s obzirom da je crkva neko vrijeme bila bez krova tijekom 16., a i početkom 17. st. (sl. 7), a djelovanje atmosferilija činilo je svoje. Tada je mogao biti dodan i novi barokni potkrovni vijenac.

c) Pročelni – zapadni zid broda

Prema nalazima koji su nam na raspolaganju, zapadni zid pročelja broda kao i donji dijelovi zvonika istodobni su sa zapadnim segmentima sjevernog i južnog zida broda. Moguće nisu bili u potpunosti izgrađeni, kao niti gornje etaže zvonika. Zapadni portal, koji je od kamena, donekle odstupa od ove faze gradnje početka 16. st. (sl. 14). Profilacija portala, iako jednostavna (sl. 15 P), odgovara drugoj polovici 15. st. općenito: to je užljebina između dvije trake, a koja bi mogla biti srodna s profilacijom svodnog rebra u nasipu svetišta, iskopanim prigodom izvedbe podnog grijanja (sl. 15 R). Kvalitetan je to rad i sva je vjerojatnost da je bio preuzet od prethodne faze gradnje, što je inače čest slučaj u arhitekturi početka 16. stoljeća u nas.

Pisac ovih redaka nema više saznanja o strukturi ovog zida, pa niti, recimo, jesu li nekada na uglovima bili klesanci: ovi današnji su tek imitacija, koja zbunjuje, jer ne odgovara istini.

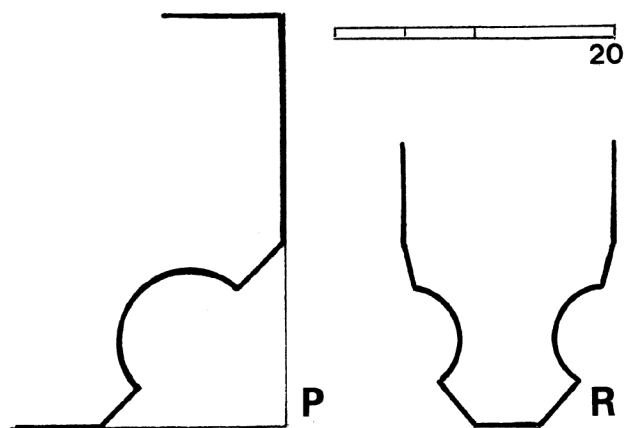

Sl. 14 Zapadni portal ispod zvonika (crtao Z. Horvat, 1972.)

Fig. 14 Western portal below the belfry (drawing: Z. Horvat, 1972)

d) Zvonik – donji dio

Zvonik, vanjskih mjera 400/400 cm (=dva hvata/dva hvata), zidan je opekama. Prizemlje zvonika je zamišljeno kao otvoreni prostor, natkriven polukružnim bačvastim svodom (sl. 1). Iz tog razdoblja vjerojatno potječe i I. kat dok su gornje etaže nadograđene kasnije, tijekom 18.

Sl. 15 Profilacije pojedinih kamenih detalja Sv. Ivana: P - profilacija zapadnog portala; R - profilacija rebra svoda, nađena u nasipu svetišta prigodom radova 1995. godine (crtež: Z. Horvat prema snimku Z. Baloga iz 1995. g.)

Fig. 15. Mouldings of some stone details of the St. John Church: P – moulding of the western portal; R – moulding of the vault's rib, found in the gravel strew of the sanctuary during the execution of works in 1995 (drawing: Z. Horvat, according to the recording of Z. Balog from 1995)

st., prema kanonskim vizitacijama između 1729. i 1744. godine.⁴⁹ Po svemu sudeći, ni gornje etaže zvonika kao ni zidovi broda nisu bili izgrađeni tijekom prva dva desetljeća 16. st., kad se na crkvi Sv. Ivana radilo, zahvaljujući prodorima turskih akindžija, npr. 1533. god. i kasnije. Da to nije izuzetak, pokazuje povijest gradnje nedaleke župne crkve Uzašašća Presvetog Križa u Križu nedaleko Ivanić Grada.⁵⁰ I ondje je gradnja zvonika doprla do iznad II. kata, da bi bila nastavljena kasnije, krajem 17. st, kad i svod u svetištu, ali već u oblicima baroka.

Zanimljiva je konstatacija arhidakona Petra Pucza 1704. godine, da je *iznad ulaza bio zvonik-kula* (zašto – kula? - Z. H.), i pod njegovim svodom (nad I. katom? - Z.H.) prostor, dovoljan za više zvona. Ovaj podatak može značiti, da je tada – 1704. godine - taj prostor već bio izgrađen, dakle preostao od srednjovjekovne gradnje, pristupačan s kora, kao i danas. To je indirektna potvrda, da zvonik tada nije imao svoju punu visinu, koja bi se kod zvonika očekivala. Uz to, prigodom obijanja žbuke pročelja na zapadnoj strani zvonika, ondje je nađen trag nekadašnjeg velikog prozora: očito je bio namijenjen boljem razlijevanju zvuka zvona!

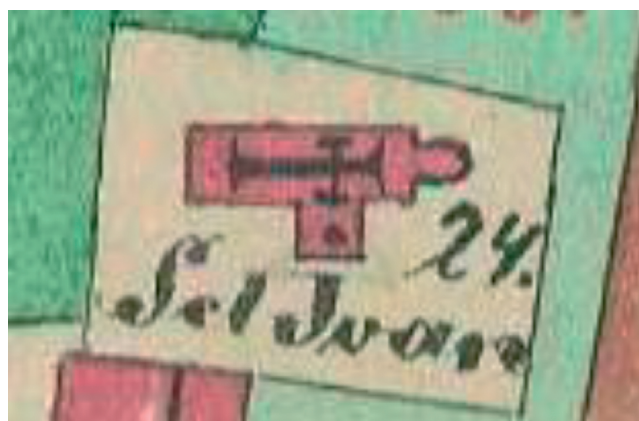
e) Zvonik – gornji dio

Gornje su etaže zvonika bile izgrađene, prema zapisima kanonskih vizitacija, između 1729. i 1744. godine.⁵¹ Zvonik je bio izveden prema običajima tadašnje barokne gradnje i završen baroknom lukovicom.

Recentna obnova pročelja zvonika nije izvedena prema pravilima konzervatorstva.

f) Trijumfalni luk i istočni zid broda

Zid trijumfalnoga luka na spoju svetišta i broda pokazuje da je luk većeg raspona onamo naknadno ugrađen⁵² (sl. 5), jedino to ne mora biti 1633. g., kao što misle Petešić i Šubat. Prije će biti da je već bio izveden početkom 16. st. kad se produžilo brod, no tu ostaje nejasan njegov spoj na svetišće. Sjeverni zid trijumfalnoga luka „prešao“ je preko nekakva temelja od kamena širine 32 cm (!) te bi po tome morao biti stariji od ovog trijumfalnog luka. Međutim, debljina mu ipak izgleda premala – samo 32 cm; ovaj je zid danas vidljiv pod debelim staklom, kao i sličan temelj na južnoj strani. S obzirom da nisu obavljena pomnija i šira zaštitna istraživanja u svetištu, nejasna mu

Sl. 16 Detalj katastarskog plana iz 1866. godine: uočiti neobičan oblik svetišta koji se blago sužava prema trijumfalnom luku, dok zvonik nije nacrtan, možda zbog pomoćnih prostora uz njega (izvor kao slika 6)
Fig. 16 Detail from the 1866 cadastral plan: notice the strange form of the sanctuary which becomes slightly narrower toward the triumphal arch, while the belfry is not shown, possibly because of its ancillary premises (source: same as Fig.6)

je namjena, kao i doba nastanka – osim da je stariji. Ostaju nam samo nagađanja te nada da će daljnja istraživanja jednog dana dati točniji odgovor.

Svetišće, ono prvotno, najveća nam je nepoznanica. O svetištu se zna najviše po katastarskom planu iz 1866. godine (sl. 6, 16): pred nama je odulji tlocrt crkve s uskim i ovalnim svetištem te sakristijom uz južnu stranu broda. Zvonik nije posebno naznačen, što čudi, iako su moguće uz njega bile prigradene pomoćne prostorije, npr. stubište za kor, pa je gabarit mogao biti i takav. Međutim, gabarit je crkve već na prvi pogled, u usporedbi s današnjim snimkom tlocrta (usp. sl. 1 i sl. 16) - predugačak, a svetišće preusko. Ipak, produljenje svetišta 1888. godine nije moglo utjecati na duljinu broda. Svetišće je prije pregradnje bilo dugo 6,0 m. Uz to tlocrti je oblik starijeg svetišta vrlo neobičan, potkovast je, ovalan, iako se po tradiciji smatra, da je ono bilo zaobljeno. Ova posljednja činjenica tek djelomično objašnjava situaciju. Raspon trijumfalnog luka, kakvim ga danas vidimo, ustvari je prevelik za ovakvo staro svetišće, dakle svetišće je 1888. godine temeljito pregrađeno, stoga kazati da je ono produljeno – ne odgovara činjeničnom stanju. Svetišće iz 1888. godine je potpuno novo i dvostruke dužine: unutrašnje su mjere novog svetišta 8,3/11,8 m.⁵³ S obzirom na prvotnu malu veličinu prostora svetišta, niti ne začuđuje da je sedilija bila smještena u brod!

Vratimo se katastarskoj snimci iz 1866. godine: svetišće je očito pregrađeno, bilo sredinom 15. st., bilo početkom 16. st. S obzirom na prvi spomen crkve Sv. Ivana 1334. godine, za očekivati je da je to bio nevelik objekt,

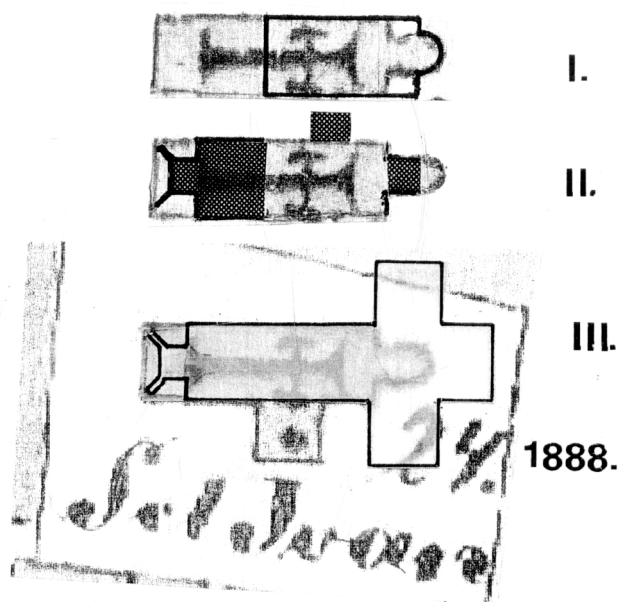
49 Isto, str. 66.

50 Zorislav Horvat, Nove spoznaje o župnim crkvama u Kloštar Ivaniću, Križu i Dubravi, *Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske*, 22–23, Zagreb, 1996.-1997., str. 95–110, na str. 105–106.

51 Petešić, *Župa Sv. Ivan Žabno*, str. 66.

52 Isto, str. 103.

53 Isto, str. 101.

Sl. 17 Shematski prikaz pojedinih faza crkve Sv. Ivana, ucrtanih preko tlocrta sa slike 16: - I. prva pregradnja sredinom 15. st., vjerojatno još većim dijelom na - starijem - romaničkom tlocrtu; - II. shematski prikaz dogradnje broda krajem 15. - početkom 16. st.: romanička je apsida produžena skraćanjem broda, ali je produžena na zapadnoj strani i dodan je zvonik, dok je uz sjevernu stranu broda vjerojatno bila sakristija; - III. shematski prikaz odnosa tlocrta današnje crkve i crkve prije pregradnji 1888. g. (dopuna crteža: Z. Horvat; korišten tlocrt s katastarskog plana 1866. te današnje stanje prema snimku D. Stepinca)

Fig. 17 Schematic of the different construction stages of St. John's Church, drawn over the layout from figure 16: I. first reconstruction in mid-15th century, probably carried out mostly on the older, Romanesque layout; II. schematic of the reconstruction of the nave in mid-15th/beginning of the 16th century: the Romanesque apse was elongated on the western side by shortening the nave and a belfry was added, while the vestry was probably located next to the northern side of the nave; III. schematic of the relation of the current layout of the church and its layout before the reconstruction in 1888 (additions to the drawing: Z. Horvat; old layout from the 1866 cadastral plan and current state according to the survey of D. Stepinac were used)

pri čemu je svetište ustvari bila samo polukružna apsida romaničkih oblika. Kako su i temelji bili (nedopustivo) slabi, nije čudno da dolazi do ruševnosti i potrebe za pregradnjom crkve. Sudeći po donjem dijelu sjevernog zida broda prvotne crkve, očito je zadržan dio zida prvotne crkve, kao i svetište, tj. apsida. Naravno, i ovakva je crkva bila, vjerojatno izgrađena na prvotnom tlocrtnom gabaritu, premala, pa se uskoro prišlo produljenju broda. No, što se dogodilo sa svetištem? Vjerojatno je zaobljena romanička apsida zadržana, moguće i produljena prema novom trijumfalnom luku, s tim da je brod s te strane nešto skraćen (sl. 17/II). To je nadoknađeno produljenjem

broda prema zapadu, a dodan je i zvonik. Otežavajuća je okolnost to da crkva Sv. Ivana nije dovršena, jer su osmanlijske provale potpuno poremetile životne tokove, a možda ga u Svetom Ivanu (Sabniczi) i potpuno omele, bar za neko vrijeme.

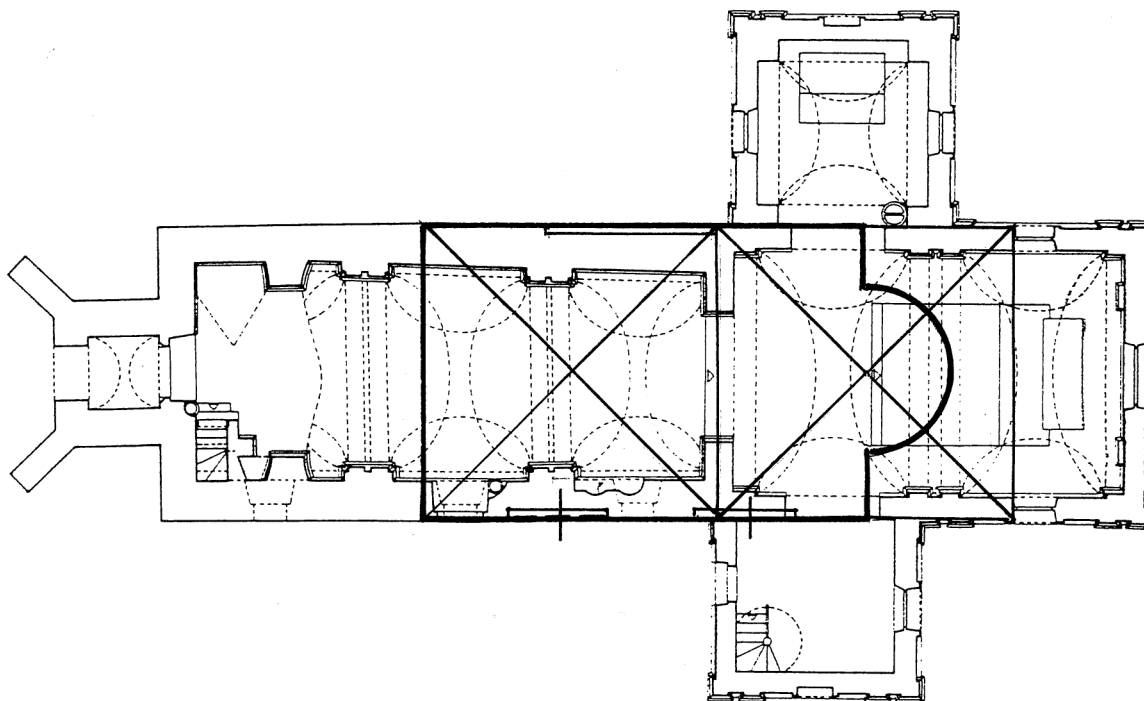
Rasprava i analiza

Crkva Sv. Ivana Krstitelja u Sv. Ivanu Žabnu, odnosno u *Sabniczi*, spomenuta 1334. godine, mogla je biti mala građevina, romaničkog tlocrta, o kojoj znademo malo, gotovo ništa. Pisac ovih redaka misli da pretpostavke o nastanku crkve početkom 13. st. ne stoje, da se temelje na krivim podacima. Pa ipak, može se pretpostaviti s dosta sigurnosti, da je bila građena tijekom druge polovine 13. st., kad se po Hrvatskoj i Slavoniji, nakon provale Mongola, dosta gradi (sl. 18). Začuđuje, međutim, očita slaba kvaliteta gradnje, pa otuda i žalba župnika Fabijana 1437. godine da mu je crkva ruševna, kojom traži obnovu. Ove činjenice potvrđuje i nalaz da dio sjevernog zida počiva na tri reda opeka. Crkvu je morao graditi netko s malo sredstava, bez obzira što se spominje da je graditelj bio podban Jakša (*Iaxa*), koji je bio značajan čovjek u Križevačkoj županiji. Graditelji – investitori su mogli biti i njegovi nasljednici, kao vlasnici tog dijela *Sabnicze*, a sudeći po kvaliteti gradnje, baš ne i imućni.

Činjenica loše kvalitete zida crkve Sv. Ivana dovodi do pisma župnika Fabijana i odgovora pape Eugena IV., za oprost svima koji pomognu gradnju nove crkve (sl. 7, 17/I). Dakle, slabe se financije nastavljaju, a posljedica je očito skromna gradnja. U obnovi se koriste i stari zidovi, a čini se da je ponovljen i prvotni tlocrtni gabarit, skupa s romaničkom apsidom (sl. 17/II). Karakteristično je zide sa slijepim nišama, završenim gotičkim lukovima, a takav je bio i preostali, iako zazidani prozor na južnom pročelju. Vjerojatno je bio još jedan prozor na desnoj, istočnoj strani južnog pročelja, skupa sa slijepim nišama (sl. 19 j); zide je opet izvedeno od opeka. Znakovita je izvedba trostruke sedilje u južnom zidu broda, izvedena opekama: njezin smještaj u prostor broda može biti samo posljedica premalog svetišta, jer su tijekom gotike sedilje uvijek smještane u svetište.

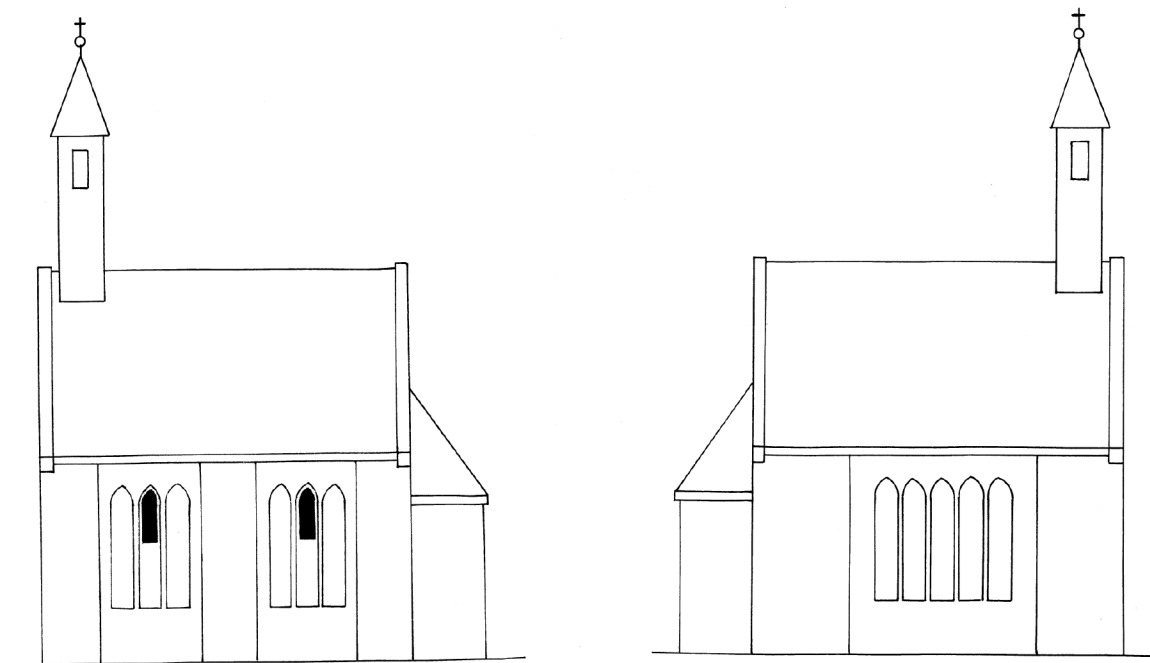
Međutim, nalaz dva elementa svodnih rebara u nasipu svetišta nuka na pretpostavku, da je ondje bilo – ili trebalo biti izgrađeno – svodeno svetište kvadratnog tlocrta, o čemu je pisao Z. Balog.⁵⁴ Možda se o gradnji novog svetišta počelo razmišljati nešto kasnije, krajem 15. - početkom 16. st., jer oblici profilacije svodnih

54 Balog, *Križevačko-potkalnička regija u srednjem vijeku*, str. 85, 88.

Sl. 18 Pokušaj kvadrangulacije tlocrta današnjeg stanja te tlocrta romaničko-gotičke crkve iz sredine 15. st. prema raspoloživim podacima: osnovni je kvadrat veličine 4 hvata/4 hvata, te se pojedinostima na sjevernom i južnom pročelju, slijepim nišama i dr. dobro uklapa u faze gradnje (kvadrangulacija Z. Horvata na podlozi snimka D. Stepinca)

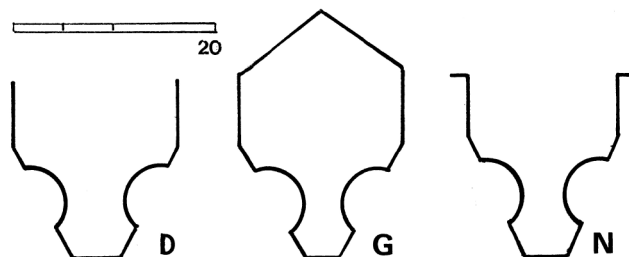
Fig. 18 An attempt at the quadrangulation of the current layout and the Romanesque-Gothic church layout from the mid-15th century based on available data: the basic square is 4 fathoms by 4 fathoms, and the details on the northern and southern façade, blind niches, etc. fit well into the construction stages (quadrangulation by Z. Horvat based on the survey of D. Stepinac)

Sl. 19 Pokušaj rekonstrukcije sjevernog i južnog pročelja crkve prema raspoloživim podacima: J – južno pročelje; S – sjeverno pročelje.

Pretpostavljeno je da je svetište preuzeto od starije, prvotne romaničke crkve (rekonstrukcija i crtež: Z. Horvat)

Fig. 19 An attempt of the reconstruction of the northern and southern façade of the church based on available data: J – southern façade; S – northern façade. Made under the presumption that the sanctuary was the same as in the older, original Romanesque church (reconstruction and drawing: Z. Horvat)

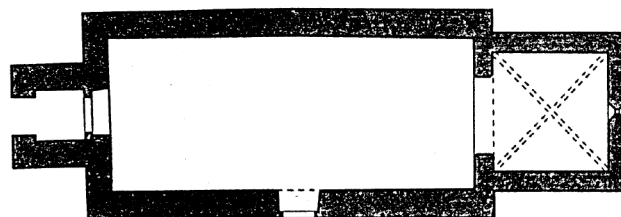
Sl. 20 Profilacije rebara, sličnih onome nađenom u podu svetišta crkve Sv. Ivana prigodom radova 1990. g.: Đ – Đurđić, spolij; G – Gornji Križ kod Zrinskog Topolovca, spolij; N – župna crkva u Novigradu na Dobri (crtež: Z. Horvat)

Fig. 20 Mouldings of ribs, similar to those discovered in the floor of the St. John's Church sanctuary during the execution of works in 1990: Đ – Đurđić, spolia; G – Gornji Križ near Zrinski Topolovac, spolia; N – parish church in Novigradu na Dobri (drawing: Z. Horvat)

rebara odgovaraju tom dobu. I osim toga, rebara su vrlo kvalitetno klesana, te i odskaču od zatečene arhitekture župnika Fabijana, koja je uz to i arhitektura od opeka. Oblici zapadnog portala odgovaraju oblikovanju nađenih svodnih rebara. Na slici 20 prikazane su profilacije više svodnih rebara iz zapadnih krajeva Hrvatske iz razdoblja oko 1500. godine. Zanimljivo je da su sve profilacije jednake širine, kao i svodno rebro iz Sv. Ivana: takve su profilacije svodnih rebara iz župne crkve u Novigradu na Dobri, trolisnoj kapeli u Tornju nedaleko Daruvara, grobnoj kapeli u Gornjem Križu kod Zrinskog Topolovca te na svodovima crkve Sv. Jurja u Belcu. Nešto su šira rebara iz župne crkve u Bisagu (spolija, š = 18 cm), te Rasinje (zaglavni kamen u Arheološkom muzeju u Zagrebu, š = 20 cm).

Prema Balogovoj pretpostavci, očitani polumjer zakrivljenosti rebara odgovarao bi kvadratnom tlocrtu svetišta, koje bi se moglo prigraditi brodu župne crkve Sv. Ivana u Žabnu, a istodobno odgovara kvadratnim svetištima crkava u potkalničkom kraju (sl. 21).⁵⁵ Međutim, osim ova dva elementa svodnih rebara, nisu nađeni nikakvi tragovi koji bi to mogli potvrditi. S obzirom na nedovršenost zvonika, a možda i broda crkve, može se pretpostaviti i mogućnost da je svod koji predlaže Balog bio planiran, pa i započeo, ali da do realizacije nikad nije došlo. Druga je mogućnost da su ta dva elementa rebara donesena s nekog obližnjeg napuštenog gradilišta kao građevni materijal, odnosno spolija.

Dosta je slična situacija u svetištu crkve Sv. Martina u Dubravi, gdje pete rebara možda potječu s nekog drugog objekta, jer su presložena za tu jednostavnu ladanjsku

Sl. 21 Prijedlog Z. Baloga o mogućem izgledu tlocrta svetišta crkve Sv. Ivana: prema zakrivljenosti elementa rebra zaključuje da bi se ono moglo usporediti s više identičnih tlocrta crkava u potkalničkom kraju (crtež: Z. Balog, 2003.)

Fig. 21 Z. Balog's proposal on the possible appearance of the St. John's Church sanctuary layout: he concludes on the basis of the curvature of rib elements that it could be compared to other identical layouts of churches in the area around Kalnik (drawing: Z. Balog, 2003)

crkvu. Čini se da je tijekom 16.-17. st. – „između gotike i baroka“ – bilo više ovakvih situacija u našim krajevima.

Proširenje crkve početkom 16. stoljeća

Proširenje broda i svetišta zadnji je stupanj srednjovjekovne pregradnje crkve Sv. Ivana u Sabniczi. Odmah recimo da se tom prigodom moralo produžiti – povećati i svetište na račun broda, ali je zato brod produljen na zapadnu stranu (sl. 17/II).

Za normalno obavljanje službe božje očito je malo svetište – vjerojatno tek romanička polukružna apsida - trebalo povećati. Jedna od mogućnosti bila je već spomenuta prigradnja kvadratnog svetišta, a druga – zadržati polukružnu apsidu kao zaključak pravokutnog svetišta. Za ovo je bilo potrebno porušiti postojeći istočni zid broda, zajedno s romaničkim trijumfalnim lukom. To znači da je bilo potrebno izvesti novi istočni zid broda, s novim trijumfalnim lukom, na koje bi se priključilo novo svetište sa zadržanom romaničkom apsidom. Ovo svetište je nacrtano na katastarskoj snimci iz 1866. godine (sl. 16) međutim, nepoznato nam je kako je bilo izvedeno presvođenje svetišta – ako ga je ikada i bilo. Znamo jedino iz podataka vizitacije 1704. godine da su i brod i svetište bili pokriveni tabulatom.

Možda je ovakav način preuređenja jedne župne crkve na prvi pogled čudan, međutim ima primjera: jedan od njih je nedaleka župna crkva Sv. Katarine u Samarici, identična tlocrta. Iako se ondje može raditi o polovici rotunde, može se isto tako raditi o prilagođavanju starije romaničke crkve kasnoj gotici, kao u slučaju Sv. Ivana u Sabniczi.

55 Isto.

Zvonik

Dva su zvonika nekad bila na zapadnom pročelju župne crkve Sv. Ivana - Sabnicza (Žabno): na onoj starijoj, prvotnoj kao i na pregradnji sredinom 15. st., vjerojatno je bio drveni zvonik – „jahač“; danas su ovakvi zvonici rijetko sačuvani, možemo ih naći tek na ponekim ladanjskim kapelama. Pisac ovih redaka, međutim, prilaže jedan primjer iz doba prije 1897. godine, na staroj crkvi u Garešnici. Crkve više nema, ali slika iz *Vienca* dobro ilustrira primjer jednog drvena zvonika nad zapadnim pročeljem. Zvonik je bio drvena konstrukcija, samo s jednim zvonom (sl. 22). I bez obzira što garešnički zvonik može potjecati tek iz 18. st., crkva iza njega je očito vrlo stara. Nama ovaj primjer treba poslužiti tek kao vizualizacija žabničkog zvonika u davna doba.

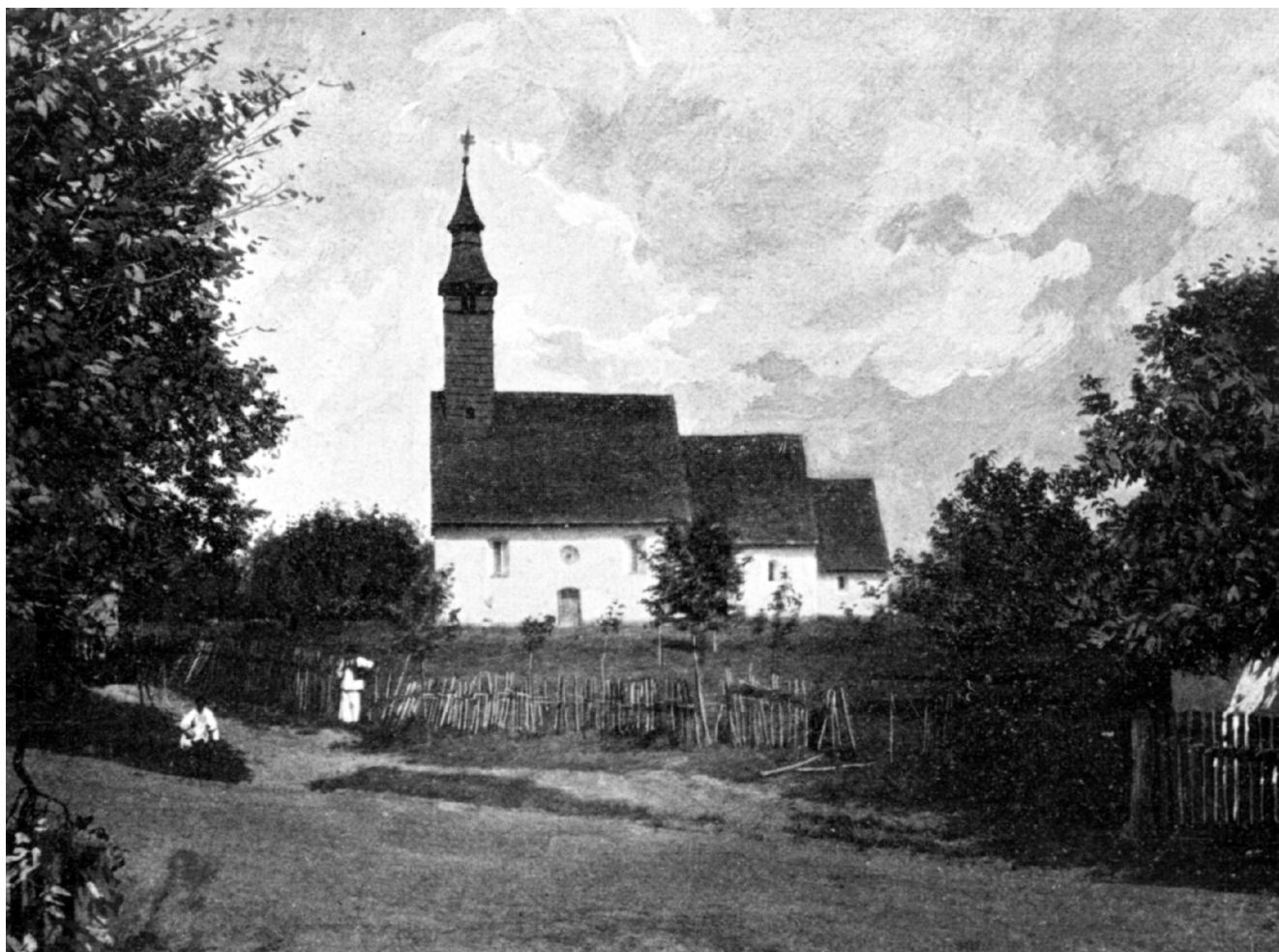
O potonjem zvoniku je već nešto rečeno, međutim treba dodati nešto više o nekim paralelama iz istog razdoblja. Tijekom 15.-16. st. zvonici pred zapadnim pročeljem česta su pojava, a većina ih ima stanovite zajedničke nazivnike. To su: veličina tlocrta, kosi

kontrafori u prizemlju, svodeni pristup do zapadnog portala, uski prozori - otvori za osvjetljenje, ulaz na I. katu. Kakav je bio vrh zvonika – pokrov, „kapa“ – nije nam poznato.

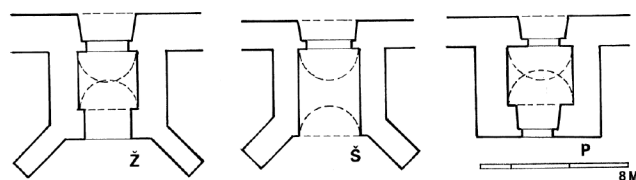
U neposrednoj blizini, pod Kalnikom, više je zvonika jačeg tlocrta -560/560 cm (Visoko, Kalnik, Gornja Rijeka), nisu jako visoki i podsjećaju na branič-kule. Oni su bogatije izvedbe i neki su čak služili za boravak ljudi, a možda i za sklanjanje pred provalom turskih akindžija. Ali, to ne mora važiti i za ovaj naš zvonik Sv. Ivana.

Tlocrtne dimenzije zvonika župne crkve Sv. Ivana u Žabnu su 400/400 cm, tj. 2 hvata/2 hvata (sl. 23). Sličnih su dimenzija i strukture zvonici župnih crkava u Novom Štefanju (sl. 24; veličine 380/380 cm), Martincu (447/385+debljina zapadna zida), a ovamo možemo priključiti i zvonike u Dragancu, Samarici i Pobijeniku (401/415). A uz to, svi oni imaju dosta pojedinosti, istog načina izvedbe i oblikovanja.

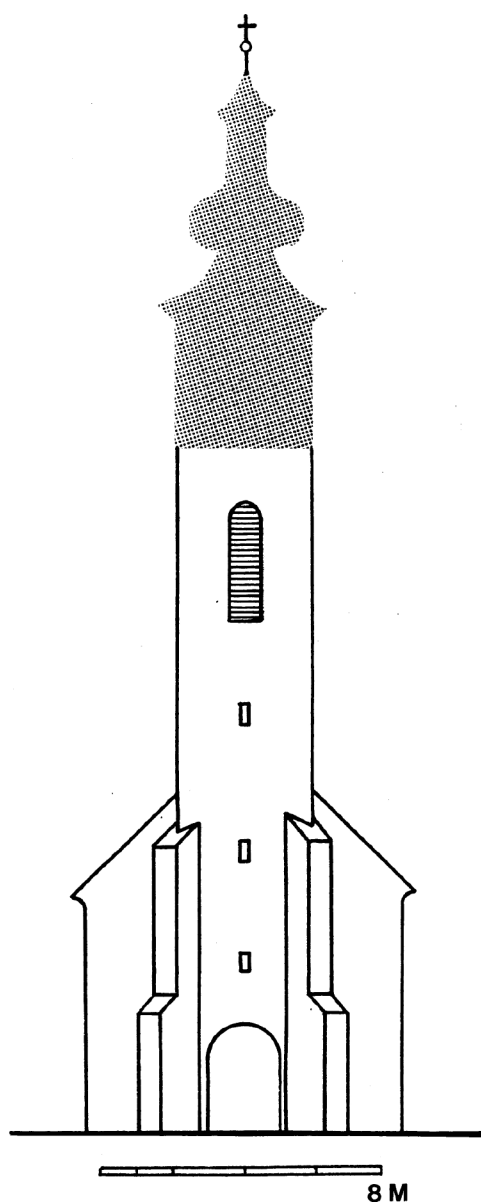
Međutim, u Lici i Gorskom Kotaru izgrađen je niz crkava sa zvoncima pred zapadnim pročeljem, istih

Sl. 22 Garešnica, stara župna crkva Blažene Djevice Marije (preuzeto iz: Stara crkva u Garešnici, *Vienac*, 31/1897., str. 501)
Fig. 22 Garešnica, old Blessed Virgin Mary Parish Church (taken from: Stara crkva u Garešnici / Old Church in Garešnica/, *Vienac*, 31/1897, page 501)

Sl. 23 Tlocrti prizemlja nekih zvonika, identičnih veličina:
 Ž – Sv. Ivan Žabno; Š – Novo Štefanje, župna crkva Sv. Stjepana; P – Perušić, župna crkva Sv. Križa
 Fig. 23 Ground plan of some belfries of identical sizes:
 Ž – Sv. Ivan Žabno; Š – Novo Štefanje, St. Stephen's Parish Church; P – Perušić, St. Cross Parish Church

Sl. 24 Župna crkva Sv. Stjepana u Novom Štefanju kod Čazme: zapadno pročelje (crtež: Z. Horvat)
 Fig. 24 St. Stephen's Parish Church in Novo Štefanje near Čazma: western facade (drawing: Z. Horvat)

dimenzija tlocrta, iako ponešto drukčijih otvora po visini. Većinom su zidani u srednjem vijeku ili u tradiciji srednjeg vijeka: Humac kod Brinja - kapela Sv. Vida, Ogulin – kapela Sv. Jakova na groblju, Perušić – župna crkva Sv. Križa te župne crkve u Gornjem i Donjem Kosinju, obje zidane nakon protjerivanja Turaka, vjerojatno u zasadama srednjeg vijeka. Svima njima veličine tlocrta kreću se oko 400/400 cm.⁵⁶

Očito su ove tlocrtne dimenzije bile iskustvene i uzete kao cehovsko pravilo pri gradnji zvonika manjih ladanjskih crkava. Zaboravlja se da je zvonik – kako mu ime kaže – bio namijenjen nošenju zvona, a uporaba zvona – zvonjava – statički problem zbog dinamičkog opterećenja zvonima, koja su već po naravi stvari prilične težine. Otuda i podupiranje kontraforima, svod u prizemlju te mali prozori, tek za osvjtljenje pri komunikaciji po visini. I otvori na vrhu, kroz koje se zvuk trebao širiti okolicom, pogotovo nisu bili veliki. Ovdje je obrambena namjena drugorazredni problem. Nije rečeno, da nema zvonika s ovakvim – obrambenim funkcijama, no oni su i veći i očito su morali imati na vrhu izvedene potrebne konstrukcije za to.⁵⁷ Zvonici u Kloštar-Ivaniću i u Dubravi, te vjerojatno i u Križu i Novoj Rači imali su polivalentnu namjenu: stanovanje (!) na I. i II. katu te vjerojatno i mogućnost obrane s vrha. No, kako su ovi vrhovi izgledali, potpuna nam je nepoznanica, može se pretpostaviti da je obrana s vrha zvonika bila uređena kao kod branič-kula, s ovećim otvorima, konzolnim braništima i sl.

Zaključno

Pred nama je jedna „zagonetna“ crkva, s puno nepoznanica, pa i krivih pretpostavki: ona nam je istodobno odlična ilustracija događanja na našim geografskim širinama, punim iznenađenja i preokreta.

Prvotno, crkva Sv. Ivana u Sabniczi bila je skromna građevina, vjerojatno romaničkog tlocrta, a građena nakon mongolske provale, dakle tijekom druge polovine 13. st. Mogao ju je graditi župan i podban Jakša (Iaxa), no prije će to biti njegovi nasljednici. Koliko se ta župna crkva cijenila, vidimo po tome što je okolno naselje bilo nazivano najčešće Sveti Ivan, a Sveti Ivan *de Sabnicza* (ili: *Sabnicza*) nešto rjeđe. Ustvari, kao da taj položaj u početku nije imao nikakvo ime te da je moguće crkva Sv. Ivana bila

56 Zorislav Horvat, O nekim osobinama sakralne arhitekture u Lici nakon protjerivanja Turaka, *Senjski zbornik*, 30, Senj, 2003/2, str. 109–148.

57 Autor je uvjerenja, da se ovi uski otvori (ne – prozori!) ne mogu nazivati strijelnicama – dakle za uporabu luka i strijela, pa i samostrela, a i kroz njih se baš nema potpuna kontrola prilaza mogućeg neprijatelja pri napadu.

– dvorska kapela? No, gdje je odgovarajući dvor? Možda bi odgovor bilo raskrižje Križevac – Čazma – Zagreb, kasnije i Bjelovar te mitnica, pa otuda i kapela, i naselje i župa. A *Sabnicza* je tada bila cijeli taj kraj uz potok istog imena, pa *Sabnicza* nije morala biti niti ime tog naselja. Čudi, zatim, slaba kvaliteta temelja i zidanja, koji su prouzročili ruševnost crkve i potrebu za njezinim obnavljanjem.

Čini se da je župnik Fabijan tek ponovio tlocrt starije građevine, crkve romaničkog tlocrta, s nekim značajkama gotike – slijepim nišama i prozorom (prozorima), završenim šiljastim lukovima. Opet je to bila skromna građevina – konačno, župnikovo prizivanje na papinski oprost za pomoć pri zidanju i obnovi govori o slabim izvorima financiranja. Ova crkva, građena sredinom 15. st., mogla je u brodu imati samo dva prozora te jedan u svetištu – vjerojatno na još romaničkoj apsidi. Pročelja sa sjeverne i južne strane broda bila su ukrašena slijepim nišama, gotičkih stilskih usmjerenja. Već sama uporaba opeke i slijepih niša govori o jeftinijoj gradnji, iako uporaba opeke kao građevnog materijala nije u čazmanskome kraju novost. Pa i izvedba sedilije u južnom zidu broda djelo je zidara, a ne klesara: očito da u ovoj fazi gradnje kamen nije niti bio u uporabi.

Tu smo sad kod – moguće – još jedne faze gradnje crkve Sv. Ivana *de Sabnicza*: je li se nakon izvedbe broda ipak željelo imati veće svetište nego što je bila romanička apsida? Crkva je mogla biti u uporabi, a novo je – kvadratno – svetište, koje predlaže Z. Balog, tek u pripremi? Uskoro, početkom 16. st. dolazi do povećanja broda, koje može staviti gradnju novog svetišta u drugi plan, a izvedeno je ono, koje vidimo na katastarskom planu iz 1866. godine.

Promotrimo opću povijesnu i graditeljsku situaciju u Sabniczi i okolici početkom 16. st.: gradi se velika franjevačka crkva sa samostanom u Kloštar Ivaniću, grade se i mnoge nove župne crkve. U povodu izbora Ivana Zapolje za hrvatskog kralja 1527. godine na Slavonskome saboru u Dubravi podiže se i utvrda u Dubravi s dvije nove župne crkve. Uz to, osmanlijska je ugroza blizu, grade se i mnogi novi kašteli, počevši od utvrda oko zagrebačke katedrale, Čazme, Zeline, Hrastovice, Križevaca itd. Zaista, u takvoj značajnoj građevnoj aktivnosti u neposrednoj okolici Sabnicze ne treba čuditi da se uključuje i crkva Sv. Ivana! A na gradilištima spomenutih crkava i utvrda početkom 16. st. rade i majstori iz Ivanića i Gradeca, kao i na gradilištu sisačke utvrde dvadesetak godina kasnije.

Tih su godina uslijedile osmanlijske provale, ali i neprijateljstva dvaju izabranih kraljeva, Ferdinanda Habsburškog i Ivana Zapolje, skupa sa njihovim saveznicima u našim krajevima. Tada su stradala imanja i biskupa, i Kaptola, i okolnoga plemstva. Sve je to moglo usporiti, pa i privremeno prekinuti gradnje žabničke crkve.

I konačno, provala Ulama-bega 1552. godine, osvajanje Virovitice i Čazme, spaljivanje Dubrave i okolnih naselja očito onemogućava život u čazmanskome kraju, a to je moglo pogoditi i Sveti Ivan i njegovu župnu crkvu.

Prema kraju 16. i početkom 17. stoljeća organiziranje Vojne krajine s nadkapetanijom u Križevcima znači i obnavljanje života, pri čemu je križevački kapetan bio patron crkve Sv. Ivana *de Sabnicza*, a crkva obnovljena. Ovo obnavljanje je opet bilo skromno, da bi početkom 18. st. počela jača, potpuno barokna obnova ove, a i drugih crkava u okolici, zahvaljujući daljnjem oslobođenju Slavonije.

Summary

Parish Church of St. John the Baptist in Sveti Ivan Žabno

Keywords: sacral architecture, Gothic period, St. John the Baptist Church, Sveti Ivan Žabno

St. John's Church in Sabnicza was originally a humble edifice, probably with a Romanesque layout, built after the Mongolian invasion, that is in the second half of the 13th century. It might have been built by the Prefect and Deputy Ban Jakša (*Iaxa*), although it is more probable that this was the work of his successors. The parish church was held in high esteem, which is demonstrated by the fact that the adjacent settlement was more often called Saint John (Sveti Ivan) than Saint John *de Sabnicza* (or *Sabnicza*). In fact, it seems that in the beginning the location did not have a name, opening up the possibility that St. John's Church was in fact a court chapel. But where was the corresponding court? The answer might possibly be the crossroads Križevci – Čazma – Zagreb, later also Bjelovar and the tollhouse, which explains the chapel, settlement and parish. At that time *Sabnicza* was the name of the whole area near the homonymous brook, which means that it need not have been the name of that settlement. In addition, the quality of the foundation and construction, which caused the church's dilapidation and need for its reconstruction, was surprisingly poor.

It seems that the Parish Priest Fabijan closely followed the Romanesque layout of the older edifice, adding some Gothic features – blind niches and a window (windows), as well as pointed arches. It was, as before, a humble edifice and the parish priest's appeal for papal forgiveness in relation to requiring help on the building and reconstruction points to the fact that sources of financing were scarce. This church, which

was erected in the mid-15th century, probably had only two windows in the nave and one in the sanctuary – probably in the still Romanesque apse. The northern and southern façades of the nave were decorated with Gothic-style blind niches. Cheaper construction is demonstrated by the usage of bricks and blind niches, even though using bricks as building material was not unheard of in the area around Čazma. It is obvious that stone was not used in this stage of construction since the sedilia in the southern wall of the nave were constructed by a bricklayer, and not a stonemason.

The Church of St. John ‘de Sabnicza’ possibly had another stage of construction. Was there a wish to have a larger sanctuary than the one offered by the Romanesque apse? Is it possible that church was in use, while the new square sanctuary – as proposed by Z. Balog – was being prepared? Soon after – in the beginning of the 16th century – the nave was enlarged, which might have deemphasized the construction of a new sanctuary and the one evident in the cadastral plan from 1866 was constructed.

Let us give an overview of the general historical and building situation in *Sabnicza* and its surroundings in the beginning of the 16th century: a large Franciscan church with a monastery was built in Kloštar Ivanić, as well as many other new parish churches. A fort with two new parish churches was built in Dubrava for the election of the Croatian king in 1527. In addition, many new forts – starting with the forts around the Zagreb Cathedral, Čazma, Zelina, Hrastovica, Križevci, etc. – were built due to the proximity of the Ottoman threat. Thus, the work on the Church of St. John should not be considered as surprising

in light of the significant construction activities in the vicinity of Sabnicza! Skilled workmen from Ivanić and Gradec were plying their trade at the building sites of the mentioned churches and forts in the beginning of the 16th century, as was the case during the construction of the Sisak fort almost twenty years later. Those years, which were marked by Ottoman attacks and hostilities between the two elected kings Archduke Ferdinand I. and John Zápolya and their allies in our region, saw the destruction of the estates of bishops, noblemen and the cathedral chapter. All this could have slowed down and even temporarily halt the construction of the church in Žabno. Finally, the attack of Ulama-beg in 1522, the fall of Virovitica and Čazma and the incineration of Dubrava and its surrounding settlements obviously thwarted life in the area around Čazma, which might have had an impact on Sveti Ivan and its parish church.

The organization of the Slavonian Military Frontier, as well as the establishment of the Chief Captaincy in Križevci, during the end of the 16th and beginning of the 17th century brought about the normalization of life and reconstruction of the Church of St. John ‘de Sabnicza’, the advowson of which was taken over by the Križevci captain. This reconstruction was modest as well, while in the 18th century a stronger and complete reconstruction in the Baroque style of this church and others in the area begun thanks to the further liberation of Slavonia.

Traces of different building phases of deterioration and restoration were discovered during the last alterations and restorations undertaken thirty years ago. Despite its specificities, the architecture itself corresponds to the design of sacral objects in this part of Croatia.